

Ю. В. Білас

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

«ODVERTYJ LYST DO VSIX» СЕРГІЯ ПИЛИПЕНКА. ЛАТИНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ В ДОБУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

E-mail: julia.bilas95@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5718-1098

Анотація. Важливим етапом в історії України ХХ століття є українське національне відродження, одним із центрів якого був Харків як призначена більшовиками столиця УРСР. Поети, письменники, художники, музиканти та інші митці, як представники національної еліти, відігравали ключову роль у відродженні української самоідентифікації під час складних політичних процесів першої третини минулого століття. Творчі об'єднання талановитої молоді були рушійною силою українського ренесансу. Серед плеяди українських літераторів того часу чільне місце займав Сергій Володимирович Пилипенко – відомий письменник, редактор багатьох українських газет, байкар, фундатор спілки селянських письменників «Плуг». Його інтелектуальну спадщину становить велика кількість статей, рецензій, байок та оповідань. Окрім письменницької діяльності, Сергій Пилипенко також відомий як громадський діяч. Однією з його громадських ініціатив була ідея про переведення української писемності з кирилиці на латину. Пропозиція письменника здобула висвітлення саме в період реалізації проекту більшовицької влади СРСР щодо переведення мов народів на латинську абетку. У статті розглянуто причини і мотиви радянського керівництва щодо переведення мов та пропозицію Сергія Пилипенка щодо переведення на латину саме української абетки. Запит діяча відрізнявся від офіційного курсу політики більшовицької влади. Державна політика переведення писемності різних народів зазнала поразки через низку різноманітних причин, в тому числі і економічних. А пропозиція українського письменника викликала дискусію серед кола спеціалістів та стала предметом наукового обговорення. Однак Всеукраїнська правописна комісія не підтримала латинізацію української абетки. Питання, порушене Сергієм Пилипенком в 1923 році, залишається актуальним і в часи новітньої української історії. Час від часу ідея переведення української абетки на латину виникає як громадська ініціатива, здебільшого працівників культури або освіти. Уніфікація писемності може стати перспективою інтеграції з країнами світу, що використовують латину в писемності, але може стати і проблемою як загроза втрати самобутності української мови. Нині питання не порушене офіційно на державному рівні і вимагає ретельного дослідження кола істориків, мовознавців, культурологів тощо.

Ключові слова: Українське національне відродження, Сергій Пилипенко, латинізація української мови, Всеукраїнська правописна комісія.

Yu. V. Bilas

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, Ukraine

“ODVERTYJ LYST DO VSIX” SERGIY PYLIPENKO. LATINIZATION OF UKRAINIAN WRITING IN THE DAY OF NATIONAL REVIVAL

Abstract. An important stage in the history of Ukraine of the 20th century is the Ukrainian national revival, one of the centers of which was Kharkiv, as the Bolsheviks designated it as the

capital of the Ukrainian SSR. Poets, writers, musicians, and other artists, as representatives of the national elite, played a key role in the revival of Ukrainian self-identification during the complex political processes of the first third of the last century. Creative associations of talented youth were the driving force of the Ukrainian renaissance. Serhii Pylypenko occupied a prominent place among the galaxy of Ukrainian writers of that time. Famous writer, editor of many Ukrainian newspapers, fable writer, and founder of the Union of Peasant Writers "Plough". His intellectual heritage consists of a large number of articles, reviews, fables, and short stories in Ukrainian literature. In addition to his writing activity, Serhii Pylypenko is also known as a public figure. One of his public initiatives was the idea of transferring the Ukrainian script from Cyrillic to Latin. The writer's proposal gained coverage precisely during the implementation of the project of the Bolshevik government of the USSR regarding the transfer of the languages of the nations to the Latin alphabet. The article examines the reasons and motives of the Soviet leadership regarding the translation of languages, and Serhii Pylypenko's proposal to translate the Ukrainian alphabet into Latin. The activist's request differed from the official policy of the Bolshevik government. The state policy of transferring the writing of different peoples was defeated due to some different reasons, including economic ones. And the proposal of the Ukrainian writer caused a discussion among the circle of specialists and became the subject of scientific discussion. However, the All-Ukrainian Orthographic Commission did not support the Latinization of the Ukrainian alphabet. The question posed by Serhii Pylypenko in 1923 remains relevant even in modern Ukrainian history. From time to time, the idea of translating the Ukrainian alphabet into Latin arises as a public initiative, mostly among culture or education workers. The unification of the script can become a prospect for integration with the countries of the world that use Latin in writing, but it can also become a problem, as a threat of losing the identity of the Ukrainian language. To date, the issue has not been raised officially at the state level and requires careful research by a circle of historians, linguists, cultural experts, etc.

Key words: Ukrainian national revival, Serhii Pylypenko, Latinization of the Ukrainian language, All-Ukrainian spelling commission.

Вступ. Унікальною сторінкою української історії першої половини ХХ століття стало українське національне відродження. Фактично цей культурний процес розпочався в часи української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. У зазначений період українська мова стала, але ж не повністю, мовою вищої школи, Української академії наук, газет, часописів тощо. Однак українська революція зазнала поразки, а територія України була окупована більшовицькою Росією. Щоб надати більшовицькому окупаційному режиму українського забарвлення, була створена маріонеткова УРСР, а в 1920-ті рр. із тактичних міркувань, проводилася політика «українізації». У цей же час в економічному житті було впроваджено «нову економічну політику».

В умовах послаблення політики зросійщення, в добу «українізації» розпочався процес українського національного відродження, одним з осередків якого виступав Харків. Місто, за рішенням більшовицької влади, було «столицею УРСР» до 1934 р. Головним проявом українського національного відродження стала активізація українського літературного життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На жаль, у сучасній українській історичній літературі дослідження підйому українського літературного життя не набуло належного висвітлення. До того ж не про всіх представників українського ренесансу в літературі 1920-х рр. є спеціальні наукові дослідження. Тобто важливо акцентувати на людиноцентричному вимірі літературного процесу зазначеного періоду.

Серед представників української творчої еліти часів українського національного відродження чільне місце належить письменнику Сергію Пилипенку. З огляду на багатогранність його літературного доробку та громадського життя окремі специфічні аспекти його діяльності не знайшли повного висвітлення в історичній літературі.

Насамперед малодослідженою донині є участь відомого літератора в дискусії щодо латинізації української мови. Попри більш-менш широке відображення громадського життя Сергія Пилипенка в українській історіографії роль і місце письменника в цьому питанні не визначено. Здебільшого прізвище митця пригадується в наукових працях, присвячених еволюції провідних літературних об'єднань України доби українського

національного відродження [11, с. 4–17]. Певна кількість робіт присвячена визначенню місця письменника в загальнокультурному просторі ХХ століття [4, с. 584–587], а також є кілька наукових праць, присвячених мовній політиці в Україні, де зустрічається прізвище відомого письменника [12, с. 40–42]. Але ґрунтовне наукове визначення його ролі в питанні латинізації української абетки відсутнє.

Мета дослідження – визначити внесок Сергія Пилипенка в питання латинізації української абетки.

Виклад основного матеріалу. Українське письменництво доби національного відродження, як представники української національної еліти, виступало рушійною силою націотворчих процесів першої третини ХХ століття. Національна еліта завжди вважається носієм національної свідомості усього народу в найкращих і найвищих його формах [8, с. 12].

Саме тоді, в часи складних політичних процесів в Україні відбувається поповнення молодого української літератури новими силами, а також тими письменниками, що повернулися з фронту. Серед них М. Бажан, О. Досвітний, А. Головка, Ю. Яновський, Л. Первомайський, О. Копиленко та інші. В країні точилася гостра «класово-ідеологічна боротьба». У літературі, як і в попередні роки, тривала політика об'єднання селянських та пролетарських письменників. «Пролеткульту» видалися неспроможними впоратися на рівні належних партійних вимог із цим завданням. Отже, ще за часів формального існування «пролеткульту» поставало питання про утворення Спілки селянських письменників.

Організаційна роль доручилася письменнику та громадському діячу С. Пилипенку. Днем офіційного заснування «Плугу» стало 3 квітня 1922 р., спілка була заснована у Харкові. Головою її став С. Пилипенко. Одразу почали множитися філії «Плугу». Спочатку на Харківщині – у Червонограді (нині Красноград), Валках, а кількома місяцями пізніше – на Київщині та Полтавщині. Реалізовувалася спроба мати власний друкований орган. Ним став перший (і останній) випуск двотижневика «Плуг», в якому встигли надрукуватися С. Пилипенко, П. Панч, В. Сосюра, О. Білецький та інші. На вимогу партії задля сприяння народній освіті «плужани» влаштували у Харкові так звані «понеділки» [3, с. 45].

Сергій Володимирович Пилипенко – неоднозначна особистість для радянського періоду і в літературі, і в культурології, і в історичній науці. Неординарність філософської думки, діяльність С. Пилипенка як письменника та редактора багатьох українських газет 1920–30-х рр. уможливають припущення, що його творчий геній знаходився у вирії історичних подій, найцікавіші деталі яких простежуються в його різноманітній літературній та редакторській спадщині. До того ж незмінною є домінантна роль особистості літератора у формуванні культурного прошарку української інтелігенції, що мешкала на Харківщині в зазначений період. Саме українська інтелігенція відігравала ключову роль у формуванні громадської думки, через що творче коло завжди знаходилося під пильним наглядом більшовицької влади.

Проте вже наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. «українізація» згорталася й переслідувалася. Ліквідовувалися масові громадські організації, утворювалися спілки літераторів, художників, архітекторів та інших під суворим керівництвом і контролем партійних органів [10, с. 55]. В історіографії ці репресивні процеси фізичного та духовного знищення творчої еліти пізніше будуть відображені в сумнозвісному понятті «Розстріляне відродження», і сотні імен будуть забуті на багато років.

Велика кількість українських літературних діячів, сучасників Сергія Пилипенка були його прибічниками та з теплотою згадували літературні вечори в Харкові вдома в «папаші», як його називали. Серед них письменниця Докія Гуменна, відомий український поет Володимир Сосюра та багато інших представників української національної еліти [2, с. 17].

Варто зазначити, що тоді ж, на початку 1920-х рр. більшовицька влада проводила політику переведення мов СРСР на латинську абетку. Масова уніфікація алфавітів розпочалася з 1925 року, переважно тих народів, що користувалися арабською

писемністю. Почалося видання газет, журналів, книг цими мовами латинським шрифтом. Латинізація пояснювалася прагненням «трудових мас», «пролетаріату», «колгоспного селянства», а спроби залишити арабський алфавіт – «бажанням тримати народ у неграмотності, реакційним впливом духівництва і феодално-буржуазної верхівки» [5, с. 81].

Зрозуміло, що радянському центру переклад був необхідний з кількох причин. По-перше, латинізація входила в загальний контекст вирішення національного питання без протиріч політики «коренізації». По-друге, латинізація сприяла зближенню народів великої держави, водночас із кордоном, проведеним у фізичному просторі, утворюючи кордони в письмовому слові. По-третє, доволі довго керівництво комуністичної партії всерйоз очікувало переростання «Жовтневої революції» у всесвітню і готувалося до цього. Четвертою причиною вважається антирелігійна боротьба. Латинізація арабських алфавітів, народів, що сповідали іслам, означала підрив арабської письменності, отже, поширення ісламу [6, с. 82].

Політика латинізації мов народів СРСР видалася здебільшого неефективною та мала негативні наслідки для економіки. 25 січня 1930 р. ЦК ВКП(б) заборонило проведення будь-яких робіт із перекладу російської мови на латинську абетку, хоча одночасно заохочувало латинізацію писемності десятків народів СРСР. А лише за кілька років національні мови так само масово переклали на кирилицю [7].

Питання щодо латинізації української абетки більшовицькою владою не порушувалося. Головним ініціатором переведення української абетки став Сергій Пилипенко. У 1923 р. на сторінках парного випуску № 6–7 суспільно-політичного та літературно-наукового щомісячника «Червоний шлях» вийшла його публікація. Стаття Сергія Володимировича з назвою «*Odvertij lyst do vsix, xto cikavyt'sja sijeju spravoju*» (Одвертий лист до всіх, хто цікавиться цією справою), безумовно, приковувала до себе увагу читачів щомісячника, бо вона була надрукована латиною. Стаття редактора здебільшого являла собою лист-звернення до громадської спільноти про необхідність переведення української абетки на латину. Автор не ставив собі за мету чітке ідеологічне визначення, а лише закликав актуалізувати це питання до його розв'язання: «Нагадати про цю справу, як також про її ідеологічну підоснову, мету і завдання, буде ділом тих, хто відгукнеться на цей мій лист і візьметься знов обмірковувати цю справу. Мені особисто задалося тільки б поставити перед широкими колами діячів громадських, політехнічних і наукових питання про слушність розв'язання цієї проблеми саме в наші дні створення молодого української державності на базі радянського суспільства» [1, с. 267]. У суспільно-політичних умовах того часу Пилипенко передбачав і реакцію різних представників суспільства на цей процес: «<...>«Москвофіли» поприкатимуть, може, і «самостійництвом», відгороджуванням від російської культури» <...> «українофіли» кричатимуть навпаки, про відгороджування іще ближчої до нас Галичини...» [1, с. 267].

Питання все ж таки розглядалося в період з 25 травня по 3 червня 1927 р. під час проведення Всеукраїнської правописної конференції. Так, 8 липня 1927 р. в газеті «Діло» в Празі була оприлюднена стаття про роботу конференції. Питання запровадження «латинки» виявилось досить складним, а результати голосування про впровадження взагалі були проаналізовані в чеській газеті як сфальсифіковані.

Реферат українського мовознавця, філолога і культурного діяча Василя Івановича Сімовича, який у 1923–1933 рр. очолював кафедру української мови в Українському високому педагогічному інституті імені Драгоманова в Празі, містив деталі роботи Всеукраїнської правописної конференції.

Процес мовної дискусії в газеті описувався таким чином: «Вже другого дня нарад конференції обговорювалося питання про перехід українського правопису на латинку. Сам референт належав до тих «латинщиків», які стояли за зміну кирилиці (гражданки) на латинку. Більшістю голосів справа вирішена за збереження кирилиці, причому на захист цього рішення висувалися ті міркування, що зміна альфавету (збереження авторського тексту) потягне за собою колосальні витрати, відгородить українців ще більше від росіян, а в той же час в Галичині спричиниться до польщення українського

населення й т.д. Цікаво, що у всіх часописах радянської України вміщено неправдиві відомості про кількість голосів, поданих «за» й «проти» латинки. А саме часописи вказують, що за «латинку» було 8 голосів, тоді як в дійсності за «латинку» було 20 голосів, проти 25 голосів» [9].

Як доказ фальсифікації результатів голосування учасників Всеукраїнської правописної конференції наводиться такий факт: «Між іншим, наочним доказом такого голосування служить фотографія «латинщиків», яка вміщена навіть в одному ілюстрованому часопису радянської України («Всесвіт»), який демонстрував професор Сімович під час реферату. Самий порядок вирішення правописних справ шляхом голосування вразив професора Сімовича в такій мірі, що він вже на другий день конференції широко признався одному з своїх колег, що не варто було приїздити йому на конференцію. Однак, ближче ознайомившись з умовами тамошнього життя та зовсім відмінною психологією тамошніх людей, референт прийшов до висновку, що іншого порядку й не могло бути, якщо рішення конференції мусять зобов'язувати не тільки представників науки, але й ширші кола громадянства» [9].

Тобто Всеукраїнська правописна комісія відхилила питання про латинізацію української абетки, і нереалізована ідея ініціатора стала цікавим досвідом в історії української писемності із чіткою аргументованістю «за», і «проти». Отже, попри ініціювання С. Пилипенка, дискусія щодо латинізації української мови наприкінці 20-х рр. ХХ ст. виявилася не прийнятою більшістю мовознавців, що були присутні на Всеукраїнській правописній конференції. Виявилось, що аргументів «проти» набагато більше, аніж «за». Зі здобуттям Україною незалежності відновилася розмова про латинізацію української абетки.

21 липня 2021 р. в день, коли виповнилося 130 років із дня народження видатного «пflugатаря» української культури Сергія Пилипенка, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України нагадав широкому колу про «Odvertij lyst do vsix...» на офіційній сторінці всесвітньої платформи Facebook із запитом до читачів «А чи підтримуєте латинізацію Ви?». Тема викликала бурхливі обговорення серед пересічних українців, незважаючи на те, що сам письменник порушив питання майже сто років тому назад, яке звучало доволі конкретно: «Отже, тепер чи ніколи?» [1, с. 268].

Висновки. Нині є як прихильники ідеї впровадження латинізації української абетки, оскільки латинізація мови є консолідуючим чинником євроінтегрованої орієнтації України, так і ті, хто на це не погоджується, адже вважає, що українська мова та писемність втрачають самотність та етнічну самоідентифікацію. Таким чином, як в 20-ті рр. ХХ ст., так і на початку ХХІ ст., попри намагання замінити кириличний правопис української абетки на латину, ця ідея не знайшла належної підтримки, насамперед у мовознавців та літературознавців.

REFERENCES

1. *Pylypenko, S.* (1923). *Odvertij lyst do vsix, xto cikavyt'sja cijeju spravozju* [An open letter to all who are interested in this barn]. *Chervonyi shlyakh*, 6–7, pp. 267–268. (in Russian).
2. *Bilas, Yu. V.* (2018). *Bronzova poeziya Mirtaly Pylypenko u muzeynomu prostori Kharkova*. [Bronze poetry of Mirtala Pylypenko in the museum space of Kharkiv]. *Istoriia s suchasnist'*, 6, Kharkiv, pp. 16–22 (in Ukrainian).
3. *Gasanova, V. T.* (1997). *Idejno-estetychni poshuky v ukrainskij literaturi 20-h r. XX st.* [Ideological and ethical research in Ukrainian literature of the 1920s]. *Kul'tura narodov Prichernomorja*, 1, pp. 44–48 (in Ukrainian).
4. *Grachova, T. M., Mel'nychuk, I. V.* (2018). *Mistse S. Pylypenka u vitchyznyanomu zahal'nokul'turnomu prostori XX stolittya* [S. Pylypenko's place in the domestic general cultural space of the XX century]. *Molodyy vcheny*, 2(54), pp. 584–587 (in Ukrainian).
5. *Davydovski, P.* (2010). *Latynizatsiya mov SRSR* [Latinization of the languages of the USSR] *Aktual'ni pytannya shkhodoznavstva slavistyky, ukrayinistyky (Pam'yati O. Pritsaka)*, 1, pp.80–85 (in Ukrainian).
6. *Dyatlenko, P.* (2008). *Yazykovyye reformy v Tsentral'noy Azii: trendy – tseli – itogi* [Language reforms in Central Asia: trends – goals – results]. *Vestnik Yevrazii*, 4, pp. 80–109 (in Russian).

7. *Zhirnov, E.* (2010). O latinizatsii russkogo alfavita [About Latinization of the Russian alphabet]. *Zhurnal komersant vlast'*. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1301421> (in Russian).
8. *Kasyanov, G.* *Ukrayins'ka intelihentsiya na rubezhi XIX–XX stolitt'*: sotsial'no-politychnyy portret [Ukrainian intelligentsia at the turn of the XIX–XX centuries: socio-political portrait]. Kyiv, 176 p. (in Ukrainian).
9. *Siropolko, S.* (1927). Referat prof. V. Simovycha pro diyal'nist' pravopysnoi konferentsiyi v Khar'kovy [Paper by prof. V. Simovich on the activities of the spelling conference in Kharkiv]. *Dilo*. p. 2. URL: <https://zbruc.eu/node/68978> (in Ukrainian).
10. *Stepyko, M. T.* (2011). *Ukrayins'ka identychnist'*: fenomen i zasady formuvannya: monohrafiya. [Ukrainian identity: phenomen and principles of formation: monography]. Kyiv, 336 p. (in Ukrainian).
11. *Sheykov, V. M.* (2012). *Evolutsia providnykh literaturnykh ob'yednan' Ukrainy u 1920-kh rr. kul'turolohichnyy aspekt* [Evolution of the leading literary associations of Ukraine in the 1920s cultural aspect]. *Kul'tura Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats'*. *Kharkivs'ka derzhavna akademiya kul'tury*, 38. pp. 4–17 (in Ukrainian).
12. *Shul'zhenko, S.* (2008). *Movna polityka v Ukrayini (1917–1940)* [Language policy in Ukraine (1917–1940)]. *Visnyk knyzhkovoї palaty Ukrayiny: naykovo-praktychnyy zhurnal*, 11, pp. 40–42 (in Ukrainian).

Received 24.05.2022

Received in revised form 09.10.2022

Accepted 14.10.2022